

INFO-2236
Primljeno / Received: 2020-09-19

UDK : 316.774:050.9
Prethodno priopćenje / Preliminary Communication

<https://doi.org/10.32914/i.54.1-2.6>

RJEČITO VRAĆANJE ISTOGA - NEKE MANJE VIDLJIVE ULOGE KALENDARA KAO MEDIJSKOG RODA

ARTICULATED RECURRENCE OF THE SAME - SOME LESS VISIBLE ROLES OF CALENDAR AS A MEDIA GENRE

Ivo Lučić

*Nezavisni istraživač, Zagreb, Hrvatska
Independent researcher, Zagreb, Croatia*

Sažetak

Kalendar je medijski rod koji se rijetko propituje u stručnoj javnosti. Pored spomenutog, poznat je pod nazivima „dogodilo se na današnji dan“, „vremeplov“ i sličnima. On je suvremena medijska aplikacija drevnog ljudskog proizvoda smišljenog za razumijevanje, mjerenje i ovladavanje vremenom. Kao i njegov ishodišni oblik, pojavljuje se u mnoštvu varijacija i hibrida; formom, sadržajem i specifičnom kalendarskom atmosferom. Komunikolozi ga povezuju s narodnim kalendarom, koji je stoljećima bio dominantna publikacija pomoću koje su se ljudi opismenjivali i obrazovali. Kalendari su danas važna, premda ne uvijek dovoljno uočljiva medijska pojava. Pored informativne funkcije imaju određene društvene uloge. Oni su u različitoj mjeri zadržali stanovita izvorna svojstva, koja također nisu ozbiljno razmatrana. U tekstu se polazi od antropološkog pogleda na razumijevanje vremena i nastanka kalendara, iznosi pregled razvoja narodnih kalendara te na uzorku emisija i priloga predstavlja taj žanr u hrvatskim medijima danas. Na kraju, tekst pokreće pitanja koja iznova postavljaju kalendar kao medijski žanr u fokus zanimanja.

Abstract

The calendar is a media genre that is rarely discussed and analyzed in professional circles. The genre is also known under the titles "(Happened) On this day", "Timeline" and similar. It serves as a contemporary media application of the ancient formation invented to understand, measure, and control time. Like its original, it appears in a multitude of variations and hybrids, proving its form, content, and specific calendar atmosphere. Communication experts connect it with the folk calendar, the dominant publication that provided literacy and education to most people in the past. Calendars are still an essential media phenomenon, but their function and meaning are not visible enough. In addition to the informational tool, they exercise critical social roles. Until today, to a certain degree, they retain some original features, but their function is not still seriously analyzed. The paper discusses the anthropological perspective, its understanding of time, and the emergence of the calendar. Further, it gives an overview of the folk calendar development and, taking into account several actual samples, presents the genre today in the Croatian electronic and printed media. Finally, the text raises issues that repeatedly set the calendar as a media genre into a focus of interest.

1. UVOD

Pripreme jednog novinarskog teksta u kalendarskom žanru, kojem je bio cilj obilježavanje dvjestote obljetnice rođenja Josip Josif Pančića¹ (1814-1888), naišle su na prepreke koje su rutinski posao pretvorile u neizvjesnu potragu, te povremeno dovodile u pitanje bitnu odrednicu navedenog roda. U literaturi su se pojavila dva datuma rođenja tog istaknutog znanstvenika, po obrazovanju medicinar koji je postao vrstan botaničar, po rođenju Hrvat, Ilir, Primorac, koji je povijest Srbije zadužio razvojem moderne znanosti da je u znak zahvalnosti Pančiću najviši vrh Kopaonika nazvan njegovim imenom i na vrhu izgrađen Pančićev mauzolej.

Naoko nevažna nedoumica – je li Pančić rođen prije 200. godina na današnji dan 5. travnja ili će „današnji dan“ biti 17. travnja – upozorila je na žanrovski standard ispod kojeg se u novinarstvu ne može ići. U literaturi taj problem nije uočen – jer se ne tiče stručnog merituma – niti je dan odgovor na nj, ali je pred kalendar kao novinarski rod postavio gotovo nerješiv problem. Jedan visokopozicionirani botaničar savjetovao je autoru da se odluči za datum koji mu djeluje uvjerljivije. No, novinarstvo, koje je bezbroj puta opravdano izloženo kritici zbog netočne upotrebe podataka ili površnosti u obradi pojedinih tema, ovaj put nije moglo prihvatiti dva datuma, jer to ruši osnovno načelo roda kalendara. Jednostavno, može se samo jednom u godini roditi „na današnji dan“.

Ta zagonetka dvojnog datuma Pančićeva rođenja nije mogla biti riješena uvidom u arhivsku građu, jer su arhivi u kojima su se čuvali dokumenti o njegovu rođenju i vjenčanju uništeni. Nakon razmatranja svih okolnosti, kao najplauzibilnije objašnjenje ispostavila se razlika nastala alteracijom datuma iz gregorijanskog u julijanski kalendar, koji su se u doba Pančićeva rođenja mimoilazili u 12 dana. Pančić je rođen u Bribiru kod Novog Vinodolskog kao katolik, stric Grgur, teolog, kanonik i župnik u Gospiću mu je bio velika potpora tijekom školovanja, i njegov se život računao u gregorijanskom kalendaru. U siječnju 1849. vjenčao se u manastiru Ravanica pokraj Čuprije, u Pravoslavnoj crkvi, koja vrijeme računa po julijanskom kalendaru.

Spomenica SANU posvećena Pančiću 1939. navodi: „Josif Pančić rođen je 5. aprila 1814“ /1/. No, posebno izdanje SANU iz 1964. „Pančićev život“ unosi podatak da je rođen 17. travnja /2/, bez pozivanja na izvore. Tako su nastala dva datum njegova rođenja.

1.1. KALENDAR U NOVINARSTVU I KALENDAR KAO NOVINARSKI ROD

Iskustvo neobične otpornosti i dugotrajnosti raznih kalendarskih formi potaknulo na je propitivanje toga roda pod različitim nazivima prisutna u hrvatskim medijima. U literaturi se opisi kalendara kao novinarske forme rijetko sreću. Obradović /3/ ga smatra jednom od vrsta složenog novinskog roda kronike. Kalendar, često nazvan „vremeplov“, vrsta je kronike u kojoj su događaji izabrani po važnosti ukratko opisani i, ovisno o uređivačkoj koncepciji, ilustrirani crtežom ili fotografijom. Iako se zadržao i u tiskanim medijima, novi život su mu dali elektronički mediji /4/.

Grbelja i Sapunar /5/ određuju ga usput vrstom kronike, koju oni još nazivaju „redosljedom činjenica u vremenu“. Druge vrste su društvena kronika, povijesna kronika, anali i dnevnik. Taj pregled donosi i najizdašniji tekst o kalendarima, ali se kratko precizira da pod tom temom misli na kalendare kao „dodatke medijima koji se danas poklanjaju čitateljima, a u kojima se osjeća duh tradicije: informacija, poduka, zabava“ /6/. Ta se natuknica o kalendaru odnosi većinom na povijest pučkih kalendara kao posebnih publikacija. Kalendar se spominje i u Leksikonu novinarstva /7/ kao jedan od 68 oblika novinarskog izražavanja, u kojima se pored onih koji su u češćoj uporabi, spominju i oni rijetko obrađivani kao što su kompilacija, lakrdija, nekrolog, storija, vinjeta i drugi.

Tucaković objašnjava da je to u „medijima naziv rubrike u kojima se objavljuju podaci o najznačajnijim historijskim događajima i ličnostima ('kalendar događaja', 'desilo se na današnji dan') ili obavještenja o nekim budućim događajima, interesantnim za javnost ('kalendar sportskog prvenstva', 'kalendar skupštinskih zasjedanja' i sl.) /8/

Ono što se u literaturi smatra klasičnim oblicima kalendarskih izdanja odnosi se na posebne

¹Hina, 2014. Kad je "na današnji dan" se rodio Josip Pančić?
Hina, 05.04.2014,10:26 NEWS-H4058008

publikacije koje, kao ćemo dolje vidjeti, obuhvaćaju i niz drugih sadržaja i funkcija. No, brojne tipične kalendarske pojave redovito se pojavljuju u suvremenim medijima kao rubrike ili zasebni prilozi čije kalendarstvo nije moguće zanijekati. Osim kalendarskih radijskih i televizijskih emisija koje se redovito, u pravilu svakodnevno pojavljuju u medijima, postoje brojni pojedinačni formati koji se ne nazivaju kalendarima, ali imaju kalendarsku strukturu koja u nekom vremenskom nizu formira kalendarski ciklus.

1.2. KALENDAR – OVLADAVANJE VREMENOM TIJEKOM POVIJESTI

Ključno je za kalendare da govore o slijedu događaja u nekom vremenu. Obično, kada se govori o vremenu, misli se na događaje koji se zbili u nekom vremenu. To dobro ilustriraju izjave „vrijeme liječi rane“ i „vrijeme sve guta“. Strogo govoreći, vrijeme nema uzročnu moć; ono na što govornik misli jest slijed uzročno povezanih događaja čija se pojava bilježi kao protok vremena. Je li vrijeme nešto samo po sebi ili je samo odnos između događaja, veliko je metafizičko pitanje/9/. No, kako je vrijeme jedan od ključnih činitelja univerzuma i ljudske povijesti, a koje je na posebno važan način sastavnica medija, potrebno se osvrnuti na njegovo shvaćanje tijekom povijesti. Odmah se uočava da vrijeme uz fizikalne dimenzije sadrži nešto što je prepunjeno subjektivnom doživljaju svijeta, i što je uporište za različiti kulturne tvorbe.

Sve do potkraj 19. stoljeća, držalo se temeljnom mudrosti da je vrijeme uniformno i univerzalno mjerilo ljudskog postojanja i iskustva. Prema Newtonu, vrijeme je dio stvarne i fundamentalne strukture svemira: ono je dimenzija svemira u kojoj se događaji odvijaju nekim redosljedom i nije ovisno o tim događajima. Prema Kantu, vrijeme je samo dio čovjekovog intelektualnog aparata, način na koji ljudska svijest percipira i tumači događaje. Iako pojedinačno doživljeno, ono je jedinstvena pojava.

Početak 20. stoljeća Einstein je utvrdio da je vrijeme neodvojivo od prostora i stvorio je novu kategoriju prostor-vrijeme. U mladim znanstvenim disciplinama, poput psihologije, sociologije i antropologije, poduzeta su brojna istraživanja

vremena. Rezultirala su sve većim udaljavanjem od shvaćanja da je vrijeme javno i univerzalno, i sve naglašenijem shvaćanjem da su vrijeme i iskustvo vremena osobne i individualne pojave. Napisi Henrija Bergsona o trajanju pomogli su konceptualnom utemeljenju percepcije temporalnog subjekta. Bergsonov pojam *durée* bio je izrazom toka svijesti. Poznati neologizam Williama Jamesa "struja svijesti" zapravo je bio napad na sve one koji su htjeli svijest o vremenu podijeliti u zasebne jedinice, slično kao kad bismo rijeku, kazao je, htjeli opisati pomoću vedrica napunjenih vodom /10/.

Čak ni fizikalno shvaćanje vremena, koje je temelj racionalnom nazoru te pojave, nije jedinstveno. Niz teorija spoticalo se o vlastite kontradikcije, osobito otkad je poznat poučak matematičara Kurta Gödela, koji tvrdi da su svi složeni sustavi neodređeni ili nepotpuni, kojim je poljuljao temelje fizikalne spoznaje /11/. Današnji pregledi znanosti iznose različita shvaćanja vremena: od onog Einsteinova da je vrijeme jedna od četiriju dimenzija stvarnosti – tri su dimenzije prostora i jedna vremena – preko teorije „superstruna“ koja im dodaje još „šest dimenzija našeg svemira savijenih u infinitezimalne loptice“, zatim teorije Stevena Weinberga, koji dopušta, primjerice, „dvije paralelne vremenske staze“ u kojima se odvijaju događaji, do Stephena Howkinga koji smatra da ono što vidimo oko sebe jest „mini-superprostor“ koji zovemo „prostor-vrijeme“, i da „zapravo živimo u beskonačno-dimenzionalnom superprostoru teorije struna“ /12/.

Znanost ovdje, prema kritičarima, dospijeva do granice razumljivosti. Chomsky podsjeća da je u 19. stoljeću svaka pismena osoba mogla shvatiti tadašnju fiziku, ali upozorava da u 20. stoljeću „za to morate biti čudak“. On napominje da je naše razumijevanja prirode evolucijski ograničeno. Sposobnost znanstvene spoznaje, po njemu, samo je jedan kamenčić unutar naše cjelokupne mentalne sposobnosti koju koristimo tamo gdje možemo. Stoga, fizičari mogu stvoriti samo „teoriju onoga što znaju kako treba formulirati“, pa je moguće, naglašava Chomsky, da ćemo o ljudima uvijek više spoznavati iz romana nego iz znanstvene psihologije /13/. Ovih nekoliko naglasaka iz suvremenih teorija vre-

mena pokazuju kako je njegovo shvaćanje i danas različito, unatoč moćnoj metodologiji, dubokim znanstvenim uvidima i imponantnim znanstvenim rezultatima, što je i dalje podloga njegovoj višeznačnosti u raznim aspektima ljudskih djelovanja.

Međutim, Vitomir Belaj ističe da je organsko jedinstvo vremena i prostora vrijedilo kod drevnih naroda tisućama godina /14/ prije nego ga Einstein uočio. Njihova nastojanja da obrane opravdanost najstarijih shvaćanja vremena, može u dobroj mjeri biti podrška važnosti kalendara koji su tema ovoga rada. I dok je znanstveno vrijeme linearno, ide od početka prema kraju unedogled, široko je prisutno predočavanje vremena krugom ili ciklusom. Naime, i sama riječ *vrijeme*, prema literaturi, dolazi od praslavenskog **verme*, koji znači vrtjeti, okretati, prestići, vraćati se /15/.

To je shvaćanje čovjek stekao promatrajući prirodu: život protječe, priroda se budi, razvija, doseže vrhunac, gasi se i spava; a to se događa ciklički. Ciklusi imaju različito trajanje: dana, tjedna, mjeseca ili godine. Neki dijelovi okoliša su trajni, nepromjenjivi i neprolazni – kao npr. stijene, osobito one tvrde, granitne. Njihovo bitno svojstvo čovjeka je naučilo pojmu vječnosti /16/.

Pravilnosti u prirodnom svijetu temelj su sustava mjerenja vremena koje su razvila sva ljudska društva. Obično koriste astronomske pojave kao što su kretanje sunca, mjesečeve faze, mijenjanje pozicije drugih nebeskih tijela (bilo izravno ili preko godišnjih doba), plime i oseke, migracije životinja i ptica, itd. Osim činjenice da su ove pravilnosti lako vidljive, one su također bile povezane s aktivnostima kao što su poljodjelstvo, lov, putovanja i vjerski obredi /17/.

Prema Eljadi, protjecanje vremena ne znači samo njegov puki ciklus, nego u skladu s ranije iznesenim mišljenjima, i postupno udaljšavanje od njegova početka, što proizvodi gubitak početnog savršenstva Svijeta /18/. Stoga „stare kulture“ vjeruju u mogućnost ponovnog vraćanja apsolutnog „Početka“. Belaj upozorava da je shvaćanje onoga što je realnost s gledišta viših interesa drevnih ljudi, samo ono što je uređeno, sveto. Ono je uspostavljeno činom stvaranja u Pradoba. Ostalo je Kaos /19/. Za uređenje svijeta i prevladavanje kaosa treba ponoviti stvaralački čin iz Pradoba. Obredni čin uređenja popraćen

je pripovijedanjem mita, oponašanjem stvaralačkog akta, onoga o čemu mit pripovijeda da se dogodilo na početku („Moramo raditi kako su radili bogovi na početku“) /20/.

Godina ima svoj kraj, za kojim odmah slijedi novi početak. Obredno obnavljanje reda, poput obreda nove godine, ustoličenja kralja, gradnje nove kolibe – koji se odnosi na simboličke elemente obrađene u kozmološkoj civilizaciji – predstavlja osnovni problem ljudskog postojanja /21/. Vrijeme ima periodiku, svete blagdane, koji reaktualiziraju svete mitske početke vremena koje je nepotrošivo. Blagdan se uvijek odsijeva u izvornom vremenu i u blagdanima se stječe iskustvo svetog života. Nizovi blagdana čine kalendar /22/.

Kalendari su temelj društvenoj konstrukciji javnog izražavanja vremena, a njihov rad nije usmjeren na davanje fiksnog datuma za neki čarobni ili vjerski čin, nego tempa ili ritma vremenu, odnosno reguliranja intervala svetog i profanog /23/. Te ritmove označavaju obredi koji su povezani s godišnjim običajima /24/.

Razdoblja u kalendaru obično su sinkronizirana s ciklusom sunca ili mjeseca. Dobar primjer je računanje vremena kod albanskog plemena Krasniqi na Prokletijama, kojega je početkom šezdesetih godina prošlog stoljeća zabilježio Branimir Gušić /25/. U njemu godina ima 365 dana i dijeli se na dvije polovice od kojih svaka traje 180 dana. Između kraja zime i prije početka ljeta su tri dana Jurjeva, a između kraja ljeta i prije početka zime su dva dana sv. Dmitra, kada završavaju jesenski poslovi. Oba se godišnja doba dijele na pola, a te polovice opet na pola s po 45 dana. To je solarni sustav, određen prema sunčevu ritmu, gdje godina ima 365 dana, pa preostaje nešto više od 6 sati /26/. Drugi je lunarni sustav. Određen je prema mjesečevim mijenjanjima i temelji se na tjednima. Lunarna godina je za gotovo 11 dana kraća od solarne. Stočarski narodi bili su skloniji prvome, a zemljoradnički drugome kalendaru.

1.3. PUČKI KALENDARI – PRETEČE MEDIJA I KALENDARA U MEDIJIMA

Naziv kalendar, kao i niz njegovih dijelovi koji su prisutni a aktualnom računanju vremena, rimska su baština. Nastao je od latinske riječi *kalendar*, što znači prvi dan u mjesecu. Godina u rimskom kalendaru je počinjala 1. ožujka

(marta), a neki nazivi za mjesec su bili *mensis septembris*, *mensis octobris*, *mensis novembris*, *mensis decembris*, što doslovce znači sedmi, osmi, deveti, deseti mjesec.

Kalendar je više puta reformiran, a najpoznatiji reformatori su Gaj Julije Cezar 46. godine prije Krista, po kome je kalendar poznat kao julijanski, te papa Grgur 1582., po kome je kalendar poznat kao gregorijanski. Njihova prihvaćanja također su imala svoju povijest koja je rezultirala nizom političkih i kulturnih iskustava, od kojih se jedno zacijelo prelomilo i kroz tumačenje datuma rođenja botaničara Pančića.

Kalendari su, kao i sve ostalo, zadugo bili proizvod usmene kulture, i jedan su od čestih materijalnih artefakata koji prikazuju najstarije kulture. Jedan od zanimljivijih prijelaza između usmenog i pismenog zapisa kalendara nalazi se na Radovanovu portalu trogirске katedrale, za koga se u cijelosti smatra da predstavlja povijest svijeta od Adama do Krista. Na unutrašnjim do vratnicima portala predstavljeni su mjeseci – na lijevoj strani prosinac, siječanj i veljača, a na desnoj travanj i ožujak – i radovi vezani uz njih. Svaki je mjesec opisan s tri simbolička elementa: zodijačkim znakom, imenom mjeseca ispisanim bojom na kartuši uz prizor i karakterističnim atributom, najčešće nekim od poljskih radova koji se obavljaju u prikazanom mjesecu. Pretpostavlja se da je ciklus prikaza mjeseci trebao biti cjelovit kalendar, ali ga majstor Radovan nije uspio dovršiti /27/.

Prvi tiskani višegodišnji kalendari na hrvatskom jeziku bili su neka vrsta „pridodatka molitvenim i crkvenim knjigama“ uz poneko astronomsko objašnjenje. Tako je izgledao "Nauk krstjanski za narod slovinski", bosanskog franjevca Matije Divkovića, tiskan 1611. na bosanskoj ćirilici u Mlecima /28/. Potom se javljaju jednogodišnji kalendari, s nešto korisnih uputa i savjeta. Najstariji takav sačuvan, "Novi Kalendarium od Christussevega Poroda Rachunaussi na leto 1653", nema naslovnu stranicu, pa se ne zna njegov pisac ni izdavač, ali nazivom Novi kalendar upućuje da je tradicija još starija /29/. Pisan je hrvatskim kajkavskim jezikom u tadašnjoj grafiji. Imena mjeseca navedena su na latinskom i hrvatskom, a imena svetaca na hrvatskom, latinskom, njemačkom i mađarskom jeziku.

U skladu s gornjim tvrdnjama o biti drevnih kalendara, prvi hrvatski kalendari bili su molitvenici s nadnevcima svetaca i mučenika za uporabu propovjednicima. Promjenom julijanskog kalendara crkva je poticala njihovo izlaženje na narodnom jeziku. Uvođenjem astroloških podataka, a potom i uputa za svakodnevni život, te obavijesti o ratarstvu i zdravlju, kalendari, mjesečnici, svetodanici, svetorednici, danice i slična izdanja postaju sve masovnija i prisutnija. Bila je to za današnje prilike neobična kombinacija svetih poruka, praktičnih savjeta i vraćanja. U jednom od njih preporuča se ovakav lijek za oči: "Uffati xivu vranu, izvadijoj obedvi ocsi, na nixi na konac, obisi na vrat i nosi i takochess sacsuvati ocsi od svake bolesti" /30/.

Posebno su poznati kalendari polihistora i književnika Pavla Rittera Vitezovića. Počinju 1692. pod nazivom "Meszecznik", s mnoštvom astroloških savjeta, a 1697. izdaje prvi zidni kalendar. Ivan Bartomolej Weitz izdaje kalendar na latinskom 1745. namijenjen višim obrazovnim slojevima, prepun astronomskih i astroloških bilješki, ali i obavijesti o svemu važnom što se događalo prošle godine /31/.

Serijski zagrebački "Novog kalendara" iz 1786. donosi prvi put imena mjeseci samo na hrvatskom jeziku: Sečen, Sušec, Mali Traven, Veliki Traven, Klasen, Srpen, Velikomšenjak, Malomešnjak, Miholjšćak, Vsesveček, Gruden i Prosinac. Od 1811. zove se "Hrvatski kalendar", a onda mijenja ime u "Šoštar" i pod njim izlazi sve do 20-ih godina 20. stoljeća /32/.

Crveni kalendar koji je izlazio u prvoj trećini 20. stoljeća, u kome su surađivali Mihovil Danko, Vladimir Čerina, Ivan Kozarac, Vladimir Nazor, Zorka Kvedar, Andrija Štampar i drugi, donosio je crteže, satirične članke, zabavno-poučne priloge, popise događaja važne za radnički pokret, napise o važnim političkim događajima, znanstvenim otkrićima, literarnim djelima, alkoholizmu i drugome /33/.

Jednogodišnji kalendari i danas su izdanja s vjerojatno ponajvećom nakladom u Hrvatskoj. Jedan od najstarijih koji izlazi i u suvremeno doba je "Danica", nakladnika HKD Sv. Jeronim /34/. Prva Danica tiskana je 1869. godine za godinu 1870., a posljednja, za 2021. godinu. Prosječno

se tiska u nakladi između 30 i 50 tisuća primjerraka².

Kalendari su odigrali veliku kulturnu i nacionalnu ulogu. Oni su opismenjivali, imali funkciju tvorbe jezika, opću prosvjetnu funkciju i funkciju nacionalne i gospodarske integracije hrvatskog prostora. /35/

No, Divna Zečević nalazi da su praktični savjeti kalendara u prvoj polovici 19. stoljeća tek treći cilj koji oni imaju zadovoljiti u svom poslanju. Na prvom mjestu je jezik, odnosno opismenjavanje i stvaranje čitateljske publike, a na drugom povijest /36/. Povijest u tadašnjim kalendarima nije ono što danas smatramo pod poviješću, nego je to priča o povijesti, kojom se traga za početnom izvornosti svijeta. „Dogodovština“ je poučno poprište individualiziranih borbi između opakih i dobronamjernih u sljeduju dramatskih događaja i kao takva je prije svega „pouka o moralu“ /37/.

Kalendari su opismenjivali puk pa je on tražio sve bolje i opsežnije kalendare, a kalendari postali najmasovnije i najutjecajnije publikacije u povijesti hrvatske kulture /38/.

Sve to govori, da pri analizi navedenih medijskih žanrova treba imati na umu da je periodizacija vremena uređena prirodnim ritmovima koji su duboko urasli u sve aspekte ljudske kulture i civilizacije i da pojavnost i uloga kalendara zacijelo ni danas ne bi trebala biti manja, ali da su oni možda medijski i tehnološki raznolikiji.

1.4. OD KALENDARSKIH PRIČA DO MEDIJSKIH RODOVA

U kalendarima se zameću ne samo pripovjedački oblici koji su se kasnije razvili u hrvatskoj književnosti, nego i brojni medijski žanrovi od osnovnog, vijesti, nadalje. No, vijest u kalendarima prve polovice 19. stoljeća nikada nije samo vijest, nego je uvijek u funkciji pouke. Vijesti ne moraju biti „najnovije“, njihova pouka uvijek teži izvanvremenskom ili „vječnom“ /39/. Zato je u njoj, kao i u svim književnim pričama, važan izbor detalja i niza činjenica. Vijest o požaru na brodu, nasukavanju ili spašavanju putnika, današnje bi novine donijele istog ili sljedećeg dana nakon događaja. Kalendari su, međutim, novine unaprijed uvezane za čitavu godinu, i

oni svojim čitateljima nude izvještaj o izuzetnom događaju iz svakodnevnog života. Vijest o događaju samo je povod da se pripovijedanjem odrede koordinate u kojima se događaj pretvara u *primjer* ljudske sudbine i latentno djelatnog kola sreće /40/.

„Kalendari su nastojali da uhvate korak s vremenom u doslovnom i prenesenom smislu tako da su hitali 'ispred' vremena, pa su već u početku kalendarske godine donosili prognoze vremena i kalendarske savjete za sva godišnje doba i sve moguće vremenske uvjete“, a to se ostvarivalo pučkim književnim prečacima /41/.

Također, s kalendarima započelo razdoblje u kojem će čitateljstvo biti obasipano informacijama radi samih informacija. „Fascinacija brojevima i veličinama česta je pojava u pučkom književnom štivu“ /42/.

Drugi oblici kalendarskog štiva, koji su se održali su se sve do danas, uobličeni su u dnevnom i tjednom tisku u raznim rubrikama kao što su sudske kronike, izvještaji o nesrećama, reklamne rubrike, i sl. Za nas posebno važno da su važniji povijesni događaji, što su ih pučki kalendari redovito donosili u vidu povijesne priče, zadržani u stalnim rubriku dnevnih novinama, radija i televizije u vidu „vremeplova“ ili po naslovima „dogodilo se na današnji dan“ /43/.

S razvojem novinarstva i osobito s mnogotiražnim tiskom sredinom 20. stoljeća, pljusak obavijesti učinio je kalendare anakronom pojavom koja jedino još u iseljeničkim razmjerima predstavlja ne samo vrijednost koju ima informacija radi informacije nego, i mnogo više, predstavlja vrijednost emotivne asocijacije na rodni kraj iz kojeg stiže informacija /44/.

2. PREDMET I METODE

Da bi se stekao uvid u trenutno stanje kalendarskih sadržaja i njihove važnosti u hrvatskim medijima i otkuda eventualna važnost dolazi, postaviti će se dvije hipoteze:

I. Postoji jasno uočljiv i analitički dokaziv disparitet između manje važnosti kalendarskih oblika u komunikološkoj literaturi i veće važnosti u samim medijima. To će se nastojati dokazati usporedbom njihove zastupljenosti u ta dva područja.

² Osobno priopćenje autoru iz redakcije Danice.

II. Ako je prva hipoteza pokaže točnom, za očekivati je da važnost kalendara u medijima dolazi od neke druge funkcije medija, prvenstveno iz njegove povijesno-kulturne baštine, a ne informativne. To će se nastojati dokazati analizom baštinskih vrijednosti kalendara u medijima uz pomoć antropološke literature.

2.1. PRIMJERI SUVREMENIH KALENDARA U MEDIJIMA

Za prvi zadatak, utvrđivanja profila kalendara u osnovnoj funkciji medijskog žanra i usporedba njegove važnosti u medijima i u stručnoj literaturi, analizirat će se najreprezentativniji i najfrekventniji primjeri kalendara u suvremenom hrvatskom kontekstu koji odgovaraju određenjima u navedenoj literaturi, njihova postojanost u vremenu i sadržajna obilježja u tri vrste javnih medija. To su „TV kalendar“ na Hrvatskoj televiziji i „Dogodilo se na današnji dan“ (DDD) na Prvom programu Hrvatskog radija i najistaknutiji kalendarski tekstovi jednogodišnje produkcija Hrvatske izvještajne novinske agencije Hine. I na radiju i na televiziji postoje i brojne druge emisije u cijelosti ili djelomično posvećene obljetnicama neke pojave, događaja ili osobe, na koje se nećemo osvrnuti, kao ni na sličnu emisiju „Zagrebački vremeplov“ na Radio Sljemenu.

„**TV kalendar**“ Prvog programa Hrvatske televizije Leksikon radija i televizije /45/ definira kao dokumentarnu emisiju koja u sažetom obliku obrađuje političke, kulturne, sportske, povijesne i druge teme u povodu neke obljetnice. Pokrenuli su ga Obrad Kosovac i Vladimir Fučijaš. U povodu 35 godina emitiranja, 2011. godine, na mrežnim stranicama objavljen je kalendarski prilog o TV kalendaru³, u kojem se kaže da je to jedna od najdugovječnijih emisija na Hrvatskoj televiziji, koja je prvi put prikazana 3. siječnja 1976. Na 35. obljetnicu, emitirana je

12005. emisija, a ukupno je u tih 35 godina emitirano više od 120 tisuća minuta, odnosno dvije tisuće sati programa.

Osnovni kriterij uređivanja emisije, navodi se dalje u tekstu⁴, bile su važnije obljetnice iz hrvatske i svjetske povijesti pod geslom: Podsjetnik onima koji znaju, a putokaz onima koji žele znati više. Kaže se da je TV kalendar često istraživao te otkrivao zatajene događaje, ali i prvi prikazao mnoge malo poznate filmske dokumente. Primjerice, ekipa TV kalendara u Švedskoj je snimila najstarije sačuvane hrvatske zastave, one iz Tridesetogodišnjeg rata. Predstavila je i prve hrvatske pilote Viktora Kovačića i Dragutina Novaka te pronašla podatak da je prvi govor na hrvatskom jeziku u Saboru održan 1809., a ne 1832., kako se dotad tvrdilo. S ekrana se mogao čuti glas čuvenog hrvatskog pjevača Josipa Kašmana iz 1895. godine i vidjeti najstariji film snimljen u Hrvatskoj još potkraj 19. stoljeća „Manevri austrougarske mornarice“. Emisija je također podsjetila na neobičan susret francuskoga cara Napoleona i mladog Josipa Jelačića, budućeg hrvatskoga bana. U povijesnim istraživanjima uredništvu pomažu i gledatelji koji redakciji otkrivaju nepoznate događaje i ljudske sudbine⁵.

Svih tih godina TV kalendar uređivali su Vladimir Fučijaš i Obrad Kosovac.⁶ Prvi suradnici bili su poznavatelj zagrebačke povijesti Pavao Cindrić i stručnjak za likovnu umjetnost Matko Peić. Iako je jezgru redakcije uvijek činilo samo nekoliko ljudi, postupno se širio krug autora. TV kalendar dobio je nagradu *Zlatno pero* Društva novinara Hrvatske 1979. godine, ali i „mnoge pohvale i komplimente pa su ga nerijetko nazivali mali div od 10 minuta ili najdraži profesor povijesti“, kaže se prilogu koji nije uspio izbjeći osobne intonacije. Početkom 2011.

³ <http://hrt.prikazuje.hrt.hr/tv-kalendar-35-godina> (sve pristupljeno - kolovoz 2014)

⁴ <http://hrt.prikazuje.hrt.hr/tv-kalendar-35-godina>

⁵ <http://hrt.prikazuje.hrt.hr/tv-kalendar-35-godina>

⁶ U reagiranju na tekst iz Vjesnika, koji je jubileju TV Kalendara „posvetio veći članak“, Vladimir Fučijaš 5. siječnja 2006. ističe da je 26 godina uređivao »TV Kalendar«. Precizirajući okolnosti njegova nastanak kaže da se Branko Lentić prvi bavio mišlju o pokretanju »kalendara u slici«. Nekoliko godina kasnije novi glavni urednik programa Žarko

Božić dao je potporu zamisli nastaloj u razgovoru Obrada Kosovca i Matka Peića, i krenuo je u sastavljanje ekipe koja će realizirati »TV Kalendar«. Fučijaš, koji je takvu emisiju godinama uređivao na Radio Zagrebu, prema vlastitom svjedočenju angažiran je odmah te su on i Kosovac taj posao obavljali „zajedno i usporedo“. „Prvu emisiju u subotu, 3. siječnja 1976. i cijeli tjedan poslije nje kao urednici bili smo obojica potpisani. Zahuktalo se u ostvarenje 'TV Kalendara' i morali smo podijeliti poslove. Kosovac je nastavio sam uređivanje do kraja veljače, a ja sam pripremao svoje emisije i krenuo s njima 1. ožujka 1976“, kaže Fučijaš.

godine urednik Obrad Kosovac otišao je u mirovinu, a naslijedio ga je dugogodišnji novinar u redakciji Vladimir Brnardić⁷.

Za potrebe ovoga teksta, analizirana su dva odvojena ciklusa emisija u trajanju po pet radnih dana u zimskoj i ljetnoj sezoni: 23.1.-27.1.2014, i 1.7.-5.7.2014, te su zbog javnih odjeka prizvane i neke druge epizode.

„Dogodilo se na današnji dan“ Hrvatskog radija postojeća literatura /46/ škrto definira kao „radijsku emisiju Obrazovnog i dječjeg programa“ (ali mu daje 16 redaka, pet više nego TV kalendaru koji prati fotografija). Kaže za nju da je najstarija emisija tog programa i ujedno jedna od najstarijih emisija HR-a. Emitira se svakodnevno od početka 1950-ih. Izvor je nešto određeniji kad govori o njezinoj koncepciji: emisija podsjeća na najvažnije obljetnice događaja i na osobe iz hrvatske i svjetske povijesti, znanosti, književnosti, kulture, umjetnosti, sporta, i dr. Posebno traži za manje poznatim događajima i ljudima koji su obilježili svoje vrijeme /47/.

Na mrežnim stranicama koje nude emisiju za naknadno slušanje, ona je opisana kao radio-kalendar, emisija koja nudi odabir događanja kroz povijest koja su se dogodila na taj dan i svojim značajem zaslužila da ih se prisjećamo i o njima govorimo⁸. Uređivali su je P. Brečić, A. Matijašević, M. Selaković, M. Sudar, V. Fučijaš, J. Baldani, T. Podrug, J. Zuppa, N. M. Blažević, N. Stazić, B. Merlin i S. Obarčanin Bukvić /36/. Danas je uređuje Dario Špelić.

Ovdje je analizirano ukupno deset epizoda DDD-a, emitiranih u dva odvojena niza na Hrvatskom radiju po pet radnih dana, u zimskoj i ljetnoj sezoni: 23.1.-27.1.2014., i 8.7.-12.7.2014.

Na portalima je analizirana jednogodišnja produkcija kalendarskih tekstova agencije Hine, koji obrađuju važne obljetnice iz svijeta politike, znanosti, kulture i popularne kulture.

Ondje se kalendar najčešće pojavljuje u dva oblika. Prvi je vremeplov koji se sastoji od vrlo kratkih natuknica o događajima i osobama povezanim s aktualnim datumom, čija dužina može varirati od kratke tvrdnje tipa: „Rodio se

pjesnik Tin Ujević“, do omanjeg odlomka u kojem se kratko iznose njegovi biografski podaci i najvažnije zasluge, ponekada sa slikovnom ilustracijom. Tijekom ljeta 2014., podižući novu mrežnu stranicu, Hina je na neko vrijeme objavljivala takav kalendar, više kao popratni sadržaj emisije, nego što je značio ponudu Hine svojim korisnicima, ali je uskoro od njega odustala.

Drugi tip je prošireni oblik kalendarske natuknice u stilistički i sadržajno složen izraz poput fičera ili tema, koji uz podsjećanja na važna informacije o osobi ili pojavi pokušava dati odgovor na to kako današnje vrijeme razumijeva i prihvaća te ljude i pojave⁹. Hina je objavila desetke kalendarskih tema iz različitih područja od političke povijesti, preko znanstvenih i umjetničkih tema do obljetnica iz svijeta šoubiznisa i širokih područja pop kulture. Ovdje je odabrano osam tekstova objavljenih od proljeća 2013. do proljeća 2014. godine.

Oni su imali važne biografske podatke o osobama, njihove najvažnije doprinose povijesti, kulturi i znanosti, te aktualne ocjene stručnjaka o njihovoj važnosti danas. Slično su opisane i pojave.

2.2. KULTURNI „SUVIŠAK“ KALENDARA U MEDIJIMA

Druga razina istraživanja, koja se bavi prisutnosti različitih oblika kalendarske baštine u medijima, koja se ne može uočiti prethodnom analizom nego kulturološkim metodama, slijedi široko prihvaćen ali i osporavan koncept kulturne prilagodbe. Prema njemu, najgrublje, kultura se može smatrati rezultatom prilagodbi čovjeka na prirodni okoliš i život s drugima, te kao izvor društvene moći za postizanje ciljeva u vezi s time /48/. Rasprava je ukazala na potrebu da se odmakne od doslovnog shvaćanja koncepta koji je ocijenjen determinističkim, te da promatra čovjeka kao aktivnog donositelja odluka koji bira između alternativa u svom širokom prirodnom i kulturnom okruženju /49/.

Promjene shvaćanja okoliša, gledano u dugim povijesnim razdobljima, iz makroperspektive,

⁷ <http://hrt.prikazuje.hrt.hr/tv-kalendar-35-godina>

⁸ <http://radio.hrt.hr/arhiva/dogodilo-se-na-danasnji-dan/9> (pristupljeno 22.8.2014)

⁹ Ovdje nećemo uvrštavati kalendarske tekstove koji podsjećaju na važne datume suvremene povijesti poput među- ISSN 1330-0067

narodnog priznanja Hrvatske, pada Vukovara, datuma pojedinih masovnih zločina i slično. Razlog je što ti tekstovi znatnim dijelom čine kronike dnevne politike, jer uz podsjećanje na povijesne događaje često služe kao najava događanja uz službeno obilježavanje tih datuma

Carolyn Merhant objašnjava dugotrajno važećim svjetonazorima. Za potrebe ovoga rada dovoljno je naznačiti dva takva svjetonazora: prvi je tradicijski, mitološki, koji vidi svijet kao jedan organizam, a prirodu toga organizma kao oruđe kojim govore duhovne sile. Njega smjeњуje moderni, racionalni ili mehanicistički svjetonazor, koji svijet vidi kao sliku stroja i upoznaje ga kroz mnoštvo znanstvenih empirijskih postupaka /50/. Empirijski postupci čiste prirodu od mitološke začaranosti i odnose prema prirodnim pojavama pretvaraju u one koji su mogu racionalno proračunati /51/. Mehanicističko razlaganje svijeta na racionalne dijelove, kao stroja, međutim, donijelo je „smrt prirode“, /52/, koja se manifestira odvojenošću čovjeka od prirode i indiferentnom odnosu prema njezinom uništavanju.

S obzirom na sve to, uloga okoliša u nekoj kulturi ogleđa se u specifičnim medijskim, političkim, zakonskim i drugim upotrebama okoliša. Promatrano sasvim recentno, one se mogu razlikovati od kulture do kulture. One mogu različito određivati kriterije za izbor vijesti u medijima /53/, pa ono što je okolišna tema u Njemačkoj, u Hrvatskoj možda neće biti.

Uz primjenu najšire skale tih podjela, mogu se usporediti funkcije kalendara u predmodernim i u suvremenim društvima. Drevni kalendari bili su važni za ritualno obnavljanja svetoga u svijetu. Naime, sveto je ono što je „uspostavljeno činom stvaranja u Pradoba“ i za uređenje svijeta treba ponoviti stvaralački čin iz Pradoba, a obredni čin uređenja popraćen je pripovijedaњem mita, oponašanjem stvaralačkog akta, onoga o čemu mit pripovijeda da se dogodilo na početku /54/. U tom smislu, kalendari su temelj društvene konstrukcije javnog izražavanja vremena i oni daju ritam vremenu, odnosno reguliraju intervale svetog i profanog /55/.

Kalendarske knjige objedinjuju kalendarsko vrijeme izraženo u godišnjim dobima s povijesnim vremenom trajanja zajednice (koje samo uvjetno možemo nazvati povijesnim vremenom), te sakralno i kršćansko vrijeme unutar kojeg se odigrava čudoredni život 19. stoljeća /56/. Također, kalendari daju posebnu svečarsku i prigodničarsku atmosferu koja prati blagdane. Imaju li ta obilježja kalendara odjeka u suvremenim medijskim rodovima?

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

3.1. MEDIJSKA ANALIZA KALENDARA

Već iz gornjeg opisa za analizu izabranih kalendara vidljivo je su to jedne od najdugovječnijih i najstabilnijih emisija u javnim medijima, ponekad i najstarije emisije u svom programu. Sama ta činjenica potvrđuje prvu tezu o razlici u tretmanu kalendara u literaturi, gdje se rijetko spominju i usputno škrto definiraju, i u medijima, u kojima su to važne emisije.

TV kalendar je desetominutna emisija koja obično predstavi četiri duža priloga od kojih svaki traje otprilike između 1.30 i 2.30 minuta, te sedam vrlo kratkih obavijesti o nekom događaju, najčešće smrti i rođenju poznatih osoba ili nekom važnom otkriću. U dva ciklusu od po pet dana ukupno je emitirano 110 priloga, od kojih iz svijeta 77 (27 dužih i 51 kratka) te 33 iz Hrvatske (14 dužih i 19 kratkih). Najviše kratkih priloga posvećeno je sadržajima iz znanosti i umjetnosti. Najviše pak dužih tema odnosi se na političku i vojnu povijest, dvostruko više od svih drugih zajedno.

DDD obično u deset minuta predstavi četiri relevantne povijesne pojave, a prema promatranom razdoblju, za 10 je dana objavljeno ukupno 40 priloga, od kojih su 32 teme iz svijeta, a osam iz Hrvatske. U sadržajima iz svijeta 17 ih se odnosi na političku i vojnu povijest, devet je priloga iz znanosti i umjetnosti, te pet iz šireg područja društva (plovidba, školstvo, sport). Prilozi koji obrađuju sadržaje iz Hrvatske podijeljeni su na povijest znanosti i umjetnosti (pet), političku i vojnu povijest (dva) i društvenu povijest (jedan).

Ukratko, i u jednom i drugom prednjači skupina relevantnih tema svjetske političke i vojne povijesti, koje su ponekad na radiju dijelom grupirane uz neko geografsko, tematsko ili političko područje. I u jednom i u drugom mediju strane teme su znatno zastupljenije: u emisiji DDD 80: 20 posto, a u TV kalendaru 70:30 posto. Izabrani kalendarski sadržaji, koje je Hina emitirala od proljeća 2013. do proljeća 2014. među njezinim su korisnicima, koje čine svi dobro poznati i brojni manje poznati mediji u Hrvatskoj, nailazili na različit prijem. Primjerice, obljetnice rođenja nekih iznimno zaslužnih hrvatskih znanstvenika imale su slab ili nikakav prijem:

prilog o kemičaru Egonu Matijeвиću¹⁰ nije prenio ni jedan korisnik, a o botaničaru Josipu Josifu Pančiću samo jedan¹¹. Jednako je prošao i tekst o obljetnici smrti slavnog pisca Jacoba Grimma¹², koji je jedva spomenut na jednom portalu. Obljetnicu smrti Jurja Križanića¹³ zabilježila su svega dva portala, dok je prilog o aktualnoj hrvatskoj percepciji Nikole Tesle¹⁴ prenesen na petnaest istaknutih portala, što se može smatrati vrlo dobrim odjekom. Dok su samo rijetki i javnosti dobro poznati znanstvenici nailazili na dobar prijem, zaslužnici iz svijeta popularne glazbe su dobro primljeni bez razlike: pedeseta obljetnica prvog singla Rolling Stonesa¹⁵ i ista obljetnica solističke karijere Arseno Dedića¹⁶ bile su prihvaćane na po deset portala. No, ništa se ne da usporediti s tekstem o 140. obljetnici postojanja odjeće blue jeansa¹⁷, koji je preplavio brojne portale u Hrvatskoj i u regiji (prema uvidu agencije objavljen je na 71 portalu). Uočljiva razlika u broju preuzimanja Hininih tekstova, od potpuno ignoriranih do rekordno prenošenih.

3.2. PROIZVOĐAČI VJEČNOG VREMENA I PORETKA

Iz prethodne analize vidljivo je da u emisijama HRT-a, čiji se oblik i sadržaj određuje ugovorima države i javnog servisa, prednjače političke i vojne teme, dok u Hininim priložima, koje korisnici mogu birati, što na neki način pokazuje ukus medijskog tržišta, u svakom slučaju urednika u redakcijama korisnika, najbolje prolaze „zvijezde“ i pojmovi vezani za pop kulturu.

U oba slučaja se može prepoznati tradicija drevnih kalendara. Čak i sadržaji koji nisu bremeni nekim od tih tema, kad govore o Božiću, Uskrsu, državnom blagdanu ili lokalnom proštenju/kirvaju/derneku, nose u sebi svečanost obnove snage kalendara. Time kalendari na-

stoje reaktualizirati svete početke vremena. Kalendarski sadržaji posvećeni državnim blagdanima, koji obilježavaju osnivanja država, zamjenjuju mitološke dimenzije kulture sekularnim, ali također imaju obrednu ulogu. Ta se atmosfera blještavila proširila na javne i gospodarske događaje, poput godišnjih sajмова, duboko ritualiziranim religijskim očitovanjima /57/.

Vrijeme je na početku bilo određeno kozmičkim ritmovima, a nastavilo se obilježavati povijesnim osobama, te iščekivanjima pojava određenog tipa Kralja, Heroja ili Spasitelja, pa i političkog vođe. Suvremeni kalendar, premda s izrazito laiciziranim gledištima, pokazuje da moderni svijet još uvijek čuva eshatološko nadanje univerzalnog *renovatio*, izvedenog pobjedom jedne društvene klase, ili čak jedne političke klase ili osobe /58/.

Pri tome, kalendari „prate čovjeka na putu 'ispod' onoga što mu je zadano“. „Kao što se ne pomišlja da je moguće mijenjati i utjecati na 'nebesku', svemirsku datost koja postoji neovisno o čovjeku, tako se isto u kalendarskom štitu ne pomišlja mijenjati nešto na ustaljenom ćudorednom 'nebu' kao i u društvenom sistemu koji postoji također kao nadređen i čovjeku zadan.“ /59/.

U štitu hrvatskih kalendara prve polovice 19. stoljeća, ne postoje tri vremena: prošlo, sadašnje i buduće. Postoje samo dvije – vječnosti: vječnost dobrote prošle i sadašnje vrijeme odnosno vječnost zla. Sadašnjost je redovito puna mana, sadašnjost trajne pokvarenosti, koja ne zna za „svetinje“ i etički red /60/.

Kakav stav kalendari imaju prema ustaljenom kozmičkom redu, takav pokazuju i prema političkom redu. Društveni poredak mora ostati netaknut, politički problemi se trebaju riješiti kao obiteljski problemi i očinskom milosti /61/.

¹⁰ Hina, 2013. Svjetski kemičari obilježili devedeseti rođendan Egon Matijeвиća. Hina, 12.5.2013. 9:24:00 NEWS-H5125577

¹¹ Hina, 2014. Kad je "na današnji dan" se rodio Josip Pančić? Hina, 05.04.2014,10:26 NEWS-H4058008.

¹² Hina, 2013. Stopedeset godina od smrti Jacoba Grimma, prijatelja Hrvata, učenjaka i neukih, 20.9.2013. 7:24:00 NEWS-H9203688

¹³ Hina, 2013. Prije 330 godina umro J. Križanić, prvi panslavist i gorljivi pomiritelj Istoka i Zapada. 12.9.2013. 8:06:01 NEWS-H9121760

ISSN 1330-0067

¹⁴ Hina, 2013. Stručnjaci: Hrvatska nema promišljen odnos prema Tesli. Hina, 10.7.2013. 7:50:00 NEWS-H7108902

¹⁵ Hina, 2013. Prije točno pola stoljeća Rolling Stonesi izdali prvi singl. 7.6.2013. 7:22:01 NEWS-H6071726

¹⁶ Hina, 2013. Pola stoljeća solističke karijere: Arsenova množina kabaretiste. Hina, 29.9.2013. 9:32:01 NEWS-H9295719

¹⁷ Hina, 2013. 140 godina jeansa, odjeće za sve naraštaje i prilike. Hina, 30.5.2013. 9:30:01 NEWS-H5300041

Stoga kalendar i kroz ponavljanje i nastavljanje slavne i mitološke povijesti proizvodi vječnost, odnosno postojanost poretka.

Medijske forme često oponašaju tradicijske izraze pa kada govore o nekoj junačkoj povijesnoj osobi, koriste elemente legendi i mitova, te pobuđuju prikladnu atmosferu. Tako su suvremeni medijski prostor naselili likovi karakteristični za predmoderni senzibilitet. Njihov raspon je širok od mučenika, stradalnika i heroja, preko političkih vođa do junaka stripova, koji su slike mitskih junaka /62/. Niz medijskih rodova, a pogotovo narativna proza, zauzimaju u modernim društvima mjesto koje je u tradicionalnim i prvobitnim društvima imalo recitiranje mitova i priča /63/.

Transformacija drevnih oblika može se pratiti dalje kroz opsjednutost uspjehom kao mračnom željom da se nadiđu granice ljudske sudbine i vrati u primordijalno savršenstvo /64/, što je jedno od nezanemarivih obilježja današnjih medija, u značajnoj mjeri i kalendara. Sve to pomaže da se iziđe iz povijesnog i osobnog vremena te uroni u čarobno, transhistorijsko vrijeme, odnosno pruža priliku za borbu protiv vremena koje melje i ubija /65/.

U literaturi se zamjećuje da „funkcija današnjih kalendara nije samo informativna, romantično-atraktivna, ukrasna i osvježavajuća u betonskom stanu, nego i poticajna, primamljujuća, komercijalna, a to će postati još više, jer će 'prazan' prostor, bjelinu, i plavetnilo na kalendarima ispunjavati oglasi, upute, savjeti...“ /66/.

Kao što Divna Zečević nalazi da kalendarske priče objedinjuju kalendarsko vrijeme izraženo u godišnjim dobima s povijesnim vremenom trajanja zajednice u još feudalnoj Hrvatskoj prve polovice 19. stoljeća, slično suvremena istraživanja pokazuju da mediji proizvode nacionalnu dimenziju „vremenskog i simboličkog tkanja“ društva /67/.

Australski antropolog John Postill ističe da radio i televizija strukturiraju jednu vremensku dimenziju koju on naziva „nacionalno kalendarsko vrijeme“. On je istraživao ulogu radija i televizije na kontekstu satnog i kalendarskog vremena u Maleziji i zaključio da kada ljudi govore o omiljenim programima, ne govore o svojim osobnostima i kulturnim utjecajima. Oni govore o tome kako strukturiraju svoje svakodnevno društveno vrijeme i prostor i o specifičnoj artikulaciji između osobnog, lokalnog i nacionalnog prostora-vremena /68/.

Poziva se na istraživanja Scannella i Cardiffa¹⁸, koji su utvrdili da su i radio i televizija tijekom desetljeća britansku naciju učinili 'stvarnom i otopljivom kroz čitav niz slika i simbola, događaja i ceremonija koje se prenose publici izravno i uživo', te naglašava važnost televizije u „kontinuiranom procesu vremenskog i simboličkog tkanja“ /69/.

Neke od očitih društvenih funkcija TV kalendara posljednjih godina političko tkanje nacije. Premda po definiciji dokumentarni rod, čije je ključno obilježje činjeničnost i politička neutralnost, TV kalendar je više puta javno kritiziran zbog stavova prema temama iz Drugog svjetskog rata i njegovu nasljeđu. Primjerice, prilog o ratnom zločincu Juri Francetiću¹⁹ ističe kako je Francetić u dijelu javnosti stekao ugled mitskog junaka, a pri tome ne spominje niti osuđuje njegovo počinjenje brojnih zločina. Zbog jednostranog prikazivanja Vinka Nikolića u TV kalendaru Novinarsko vijeće časti krajem 2013. izreklo je uredniku TV kalendara opomenu²⁰. Osobito je negativne reakcije javnosti pobudio prilog o ubojstvu obitelji Zec 7. prosinca 2016. u kojem se kaže da je „površnost Hrvatskog pravosuđa nanijela štetu Hrvatskoj“ i da je „slučaj medijski predimenzioniran, tako da je u sjeni ostao podatak da je više od 400 djece stradalo u velikosrpskoj agresiji, za što nikad nitko nije odgovarao“. Hrvatska radiotelevizija je reagirala dan kasnije priopćenjem²¹ u kojem ističe kako

¹⁸ Scannell, P. and Cardiff, D. (1991) *A Social History of British Broadcasting*. Oxford: Basil Blackwell

¹⁹ Jure Francetić, TV kalendar 27.12.2012.

<https://www.youtube.com/watch?v=zrdPnRt0yL0> (22.8.2014)

²⁰ <http://www.hnd.hr/hr/Zakljucni18sjednice2013/show/67381/> (27.8.2014)

²¹ http://novilist.hr:8090/Scena/TV/HRT-se-ispricao-zbog-jucerasnjeg-priloga-o-obitelji-Aleksandre-Zec-utvrduje-se-odgovornost-za-propust?meta_refresh=true

„neprijemljen komentar izrečen u navedenom izdanju emisije TV kalendar ne odražava stavove Hrvatske radiotelevizije, te je zbog spornoga priloga uputila ispriku obitelji Aleksandre Zec i cjelokupnoj javnosti“. Činjenica da ni jedno drugo izdanje medijskog kalendara koje smo analizirali nije vezano za slične polemike kao TV kalendar, dijelom upućuje i na specifične odnose koji vladaju na Hrvatskoj televiziji. Zanimljivi nalazi o TV kalendaru kao izgradnji svojevrstne kulise nacionalne povijesti, koja ne odgovara uvijek znanstvenim spoznajama nego je podložna političkim potrebama, dobiva se kad se neke njegove činjenice stave u teorijski kontekst „izmišljanja tradicije“ britanskog povjesničara Erica Hobsbawma /70/. Radi se s vrlo raširenom spletu praksi u svim modernim društvima, kojima obično upravljaju, javno ili prešutno, pravila obredne ili simboličke prirode. One ponavljanjem nastoje utvrditi neke vrednote i norme ponašanja, što automatski pretpostavlja kontinuitet s prošlošću – i to herojskom prošlošću.

Suvremena društva puna su lomova u kojima stari običaji propadaju ili ih se nove elite odriču, a izmišljaju se nove, prikladne tradicije, koje se oblikuju kao aluzije na prošla događanja ili sama ustanovljuju svoju prošlost. Mnogo toga što subjektivno čini modernu „naciju“ sastoji se od takvih konstrukata i vezano je uz prilično mlade simbole ili odgovarajuće skrojen diskurs, primjerice „nacionalna historija“ /71/. Tradicije se izmišljaju da simboliziraju društvenu koheziju, da legitimiraju institucije i autoritete, te zbog socijalizacije odnosno ucjepljivanja novog sustava vrijednosti i pravila ponašanja /72/.

Svaka povijest je konstrukt za koji treba ustanoviti čiji je, čije tvrdnje o prošlosti imaju valjanost, na koji način i zašto, na koji način se konceptualizira vrijeme, reprezentiraju sjećanja, te gdje sjećanja konvergiraju, sažimaju, sukobljavaju i određuju odnose između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti /73/.

Za našu temu posebno su važni postupci u kojima se, za izgradnje identiteta, koriste i potiču mitovi, a koji su osobito snažni kad se govori o podrijetlu neke etničke skupine. Postupak se najvećim dijelom oslanja na mitologiziranu historiografiju, na velike historijske događaje i nji-

hove aktere te na davne osobe /74/, što se u velikoj mjeri poklapa s koncepcijama predstavljanih kalendara kao medijskih rodova.

U središtu hrvatskog mitsko-simbolskog kompleksa nalazi se san o hrvatskoj državi, ali srž njegove legitimacije nije državno pravo, koje ističe historiografija, nego slikarstvo koje prikazuje hrvatske velikane, kneževe i kraljeve te slikarstvo narodnih običaja /75/. Upravo takve slike čest su dekor TV kalendara. Čak i slikari čiji su radovi česta vizualna podloga političko-vojnih priloga kalendara, poput Otona Ivekovića, i sami postaju neki od njegovih „junaka“.

4. ZAKLJUČAK

Kalendar, jedan od najdavnijih pratitelja ljudske kulture, iznimno važan izum za ovladavanje vremenom, mijenjao je svoje forme i prilagođavao se potrebama povijesti. Razvojem medija našao je vrlo važno mjesto u njima. Analiza kalendara pokazuje njihovu veliku trajnost – radi se o najdugovječnijim emisijama – veliku aktualnu važnost i istodobno zanemarenost u komunikologiji. Više važnosti im se pridaje s obzirom na njihove društvene i kulturno-povijesne funkcije, u skladu s njihovim izvornim značenjima.

Kalendari u medijima, u kojima je presudan javni interes, bez obzira kako se povremeno izvedbeno određivao, imaju više sklonosti prema sadržajima iz političke i vojne povijesti, a u sadržajima na koje ima utjecaj tržište, bolje prolaze teme iz popularne kulture. U Hrvatskoj su, potaknuti komemoriranjem ratne povijesti, neke epizode TV kalendara, tih inače nenametljivih rodova, postale izvori političkih polemika i bile izložene osudama dijela javnosti. Bilo bi važno nastaviti istraživanje raznih aspekata kalendara, ne samo u okviru komunikoloških disciplina nego interdisciplinarno u okviru širih projekata društvenih i humanističkih znanosti. To bi pomoglo kalendaru da u sve složenijim društvenim odnosima ostvaruje svoj izvorni smisao: da bude putokaz kulturnim zajednicama kroz gotovo uvijek nejasna buduća vremena.

Bilješke

- /1/ - (1939): Spomenica Josifa Pančića. Srpska kraljevska akademija, Beograd, 1939, Posebna izdanja, knjiga CXXVIII, Spomenica, knjiga 10, Izdanje za dužbine Veljka Savića, knjiga 18.
- /2/ Mitranović, D. (1964): Pančićev život: La vie de Josif Pančić. Knj.33 iz Odeljenje prirodno-matematičkih nauka, Opseg 375 iz Posebna izdanja / Srpska akademija nauka i umetnosti. Beograd: 181.
- /3/ Obradović, Đ. (2007): Kvalitativna analiza Rotero-vih napisa. U: Obradović, Đ. (ur) 2007. Djelo novinara Rudimira Roterera, Sveučilište u Dubrovniku. 181-329.
- /4/ Obradović, op.cit.
- /5/ Grbelja, J. i Sapunar, M. (1993): Novinarstvo, teorija i praksa, MGC, Zagreb.
- /6/ Grbelja i Sapunar, op.cit.
- /7/ Bjelica, M. i dr. (ur.) (1979): Leksikon novinarstva, Savremena administracija, Beograd.
- /8/ Tucaković, Š. (2004): Leksikon mas-medija. Sarajevo, 412. str.
- /9/ King, P. J. (2006): Time. in: Encyclopedia of anthropology, ed. H. James Bix, Sage Publications.
- /10/ Hesson, M. W. (2006): Time in anthropology; in: Encyclopedia of anthropology, ed. H. James Bix, Sage Publications.
- /11/ Šikić, Z. (1987): Matematika 2 (Život i djelo Kurta Gödela), 49-59.
- /12/ Horgan, J. (2001): Kraj znanosti. Naklada Jesenski-Turk, Zagreb.
- /13/ Horgan op. cit
- /14/ Belaj, V. (2007): Hod kroz godinu, Golden marketing - Tehnička knjiga, Zagreb.
- /15/ Skok, P. (1988). Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Knjiga treća, poni2 – Ž, pretisak, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti – Zagreb i ČGP Delo, OOUR Globus, Zagreb.
- /16/ Eliade, M. (2002): Sveto i profano, AGM, Zagreb, 138 str.
- /17/ King, op.cit.
- /18/ Eliade, M. (2004): Aspekti mita, Demetra, Zagreb.
- /19/ Belaj, op.cit.
- /20/ op.cit.
- /21/ Eliade, 2004, op.cit.
- /22/ Eliade, 2002, op.cit.
- /23/ Hesson, op.cit.
- /24/ Belaj, op.cit.
- /25/ op.cit.
- /26/ op.cit.
- /27/ Belamarić, J. (199): Ciklus mjeseci Radovanova portala na katedrali u Trogiru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 30, Split.
- /28/ Bazala, V. (1978): Pregled hrvatske znanstvene baštine. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
- /29/ Bazala, op. cit.
- /30/ Ivezić, M. (1997): Hrvatski kalendar. Hrvatski forum, Zagreb.
- /31/ Bazala, op. cit.
- /32/ Bazala, op. cit.
- /33/ Grbelja i Sapunar, op. cit.
- /34/ Bazala, op.cit.
- /35/ Ivezić, op. cit.
- /36/ Zečević, D. (1982): Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice 19. stoljeća, I i II; Osijek, Izdavački centar Revija Radničkog sveučilišta "Božidar Maslarić"
- /37/ Zečević, op. cit.
- /38/ Ivezić, op. cit.
- /39/ Zečević, op. cit.
- /41/ Zečević, op. cit.
- /42/ Zečević, op. cit.
- /43/ Zečević, op. cit.
- /44/ Zečević, op. cit.
- /45/ Novak, B. (ur) (2006): Leksikon radija i televizije, Masmedija i Hrvatska radiotelevizija, Zagreb.
- /46/ Novak, op. cit.
- /47/ op. cit.
- /48/ Bargatzky, T. (1984): Culture, Environment, and the Ills of Adaptationism. Current Anthropology, Vol. 25, No. 4 (Aug. - Oct., 1984), pp. 399-415, University of Chicago Press
- /49/ op. cit.
- /50/ Merchant, C. (1998): The death of nature: Woman ecology and the scientific revolution.
- /51/ Weber, M. 1986): Metodologija društvenih nauka, Globus, Zagreb, 298 str.
- /52/ Merchant, op. cit.
- /53/ Nofri, S. (2013): Cultures of Environmental Communication - A Multilingual Comparison. Springer Fachmedien Wiesbaden, 419.
- /54/ Belaj, op.cit.
- /55/ Hesson, op.cit.
- /56/ Zečević, op. cit.
- /57/ Eliade, 2004, op.cit.
- /58/ Eliade, op.cit.
- /59/ Zečević, op. cit.
- /60/ Zečević, op. cit.
- /61/ Zečević, op. cit.
- /62/ Eliade, op.cit.
- /63/ Eliade, op.cit.
- /64/ Eliade, op.cit.
- /65/ Eliade, op.cit.
- /66/ Grbelja i Sapunar, op.cit.
- /67/ Postill, J. (2002): Clock and Calendar Time - A missing anthropological problem. Time & Society, VOL. 11 No. 2/3 (2002), pp. 251-270

/68/ Postill, op. cit.

/69/ Postill, op. cit.

/70/ Hobsbawm, Eric (2006): Izmišljanje tradicije. U: Brkljačić, Maja i Prlenda, Sandra (ur.) Kultura pamćenja i historija Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 139-150.

/71/ op. cit.

/72/ op. cit.

/73/ Čolić, S. (2002): Kultura i povijest, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

/74/ Rihtman Auguštin, D. (2001): Etnologija i etno- mit. Zagreb, 313.

/75/ op.cit.

Predmet istraživanja

Dogodilo se na današnji dan, Hrvatski radio, 23.1.-27.1 2014., i 8.7-12.7.2014.

<http://radio.hrt.hr/arhiva/dogodilo-se-na-danasnji-dan/9/>

TV Kalendar, Hrvatska televizija, 23.1.-27.1.2014, i 1.7.-5.7.2014.;

<https://www.youtube.com/watch?v=-xeKzDP0KrY>

https://www.youtube.com/watch?v=_fQ4rm66cXE

<https://www.youtube.com/watch?v=ZgZ7HCfNJBg>

<https://www.youtube.com/watch?v=mWwr9hsxZuI>

<https://www.youtube.com/watch?v=NR41x4WWwSU>

<https://www.youtube.com/watch?v=C94JCs50EXk>

https://www.youtube.com/watch?v=QaVKNgegt_k

<https://www.youtube.com/watch?v=5T5xF0JMxyY>

https://www.youtube.com/watch?v=Bf3vf_lb56E

<https://www.youtube.com/watch?v=l44khZerqy8>

TV kalendar 27.12.2012 (prilog o Juri Francetića).

<https://www.youtube.com/watch?v=zrdPnRt0yL0>

Hina

Hina, 2013. 140 godina jeansa, odjeće za sve naraštaje i prilike. Hina, 30.5.2013. 9:30:01 NEWS-H5300041

Hina, 2013. Stručnjaci: Hrvatska nema promišljen odnos prema Tesli. Hina, 10.7.2013. 7:50:00 NEWS-H7108902

Hina, 2013. Prije 330 godina umro J. Križanić, prvi panslavist i gorljivi pomiratelj Istoka i Zapada. 12.9.2013. 8:06:01 NEWS-H9121760

Hina, 2013. Stoppedeset godina od smrti Jacoba Grimma, prijatelja Hrvata, učenjaka i neukih, 20.9.2013. 7:24:00 NEWS-H9203688

Hina, 2013. Svjetski kemičari obilježili devedeseti rođendan Egona Matijevića. Hina, 12.5.2013. 9:24:00 NEWS-H5125577

Hina, 2013. Pola stoljeća solističke karijere: Arsenova množina kabaretiste. Hina, 29.9.2013. 9:32:01 NEWS-H9295719

Hina, 2013. Prije točno pola stoljeća Rolling Stonesi izdali prvi singl. 7.6.2013. 7:22:01 NEWS-H6071726

Hina, 2014. Kad je "na današnji dan" se rodio Josip Pančić? Hina, 05.04.2014,10:26 NEWS-H4058008

Literatura

1. Bodley, J.H. (1994): Cultural Anthropology: Tribes, States, and the Global System. Mountain View, California: Mayfield Publishing Co., 478 pp.
2. Capra, F. (1982): The Turning Point : Science, Society, and The Rising Culture. Bantam Books Toronto, New York, London, Sydney, Auckland.
3. Geiger, M. (2009): S onu stranu monokulture. Antibarbarus, Zagreb.
4. Giddens, A. (2007). Sociologija. Zagreb, str. 750 (uz pomoć Karen Birdsall).
5. Hansen, A. & Cox, R. (ed.) 2015: The Routledge Handbook of Environment and Communication. Routledge.
6. Haralambos, M., Holborn, M. (2002). Sociologija: teme i perspektive. Zagreb.
7. Senecah, S. L. (ed).(2013). Environmental communication yearbook, vol. 1, Routledge.